
AB'DE BİREYSEL HAKLAR VE LİZBON ANTLAŞMASI

Individual Rights in the EU and the Treaty of Lisbon

Fırat YALDIZ*

Öz:

21. yüzyılın en önemli küresel sorunlarından birisi -önemli oranda terörizm boyutuna varmış olan- etnik sorunlardır. Küreselleşme sürecinin de etkisiyle, ayrılıkçılık ve kendi kaderini tayin hakkı söylemlerinden, özerk yönetim ve bağımsızlığa kadar geniş bir yelpazede “grup hakları” olarak değerlendirilebilecek talepler gündeme gelmektedir. Bu çalışmada Avrupa Birliği (AB) pratiği üzerinden grup hakkı – bireysel hak tartışmalarının etnik sorunların çözümüne katkısı ve demokrasi teorisine uygunluğu tartışılmaktadır. Bu çerçevede, AB'deki bu tartışmalara ilişkin belirsiz tutumun terk edilerek 2000'li yıllardan itibaren bireysel hak yaklaşımının ağırlık kazanmaya başladığı ve son olarak 2009 tarihli Lizbon Antlaşması ile bireysel hak yönünde açık ve güçlü bir tercih yaptığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği (AB), etnik sorun, grup hakkı, bireysel hak, insan hakları, demokrasi, Lizbon Antlaşması.*

Abstract:

Ethnic problems, the majority of which have already reached to the level of exacting terrorism, are one of the most important global problems in the 21st century. With the effect of the globalization process, some demands which can be considered as group rights (such as secessionism, self-determination, self-governance and even independence) are coming into question. In this essay, the contribution of the debate between group rights and individual rights to the ethnic problems is being discussed on the EU practices as an example. The EU, which has started to abandon an unclear approach for last decade, has clearly preferred the individual rights approach with its implementation of the Treaty of Lisbon that entered into force in 2009.

Keywords: *European Union (EU), ethnic problem, group rights, individual rights, human rights, democracy, Treaty of Lisbon.*

---

* Dr. Fırat Yıldız, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı – YTB, firatyaldiz@gmail.com / Dr. Yıldız works for the Office of the Prime Minister and can be contacted at firatyaldiz@gmail.com

GİRİŞ

Dünya genelinde önemli sorunlardan birisi olan etnik sorunlar konusunda kuramsal düzeyde ve vaka çalışmaları olarak birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen konuyu bireysel haklar bağlamında tartışan akademik çalışmaların sayısı fazla değildir. Sadece bölgesel entegrasyon ve ekonomik işbirliği konularında değil, insan hakları konusunda da önemli ve küresel bir aktör haline gelmeye başlayan AB'nin kurumsal yaklaşımı da, AB'ye üye ve aday devletlerin politikalarını da etkileyebilecek olması nedeniyle, ayrı bir önem taşımaktadır.¹

Bu çalışmada, etnik sorunların çözümüne yönelik olarak grup hakları yerine bireysel haklar yaklaşımının önemi AB uygulamaları üzerinden incelenecek ve Lizbon Antlaşması'nın bireysel haklar konusundaki içeriği tartışılacaktır. Çalışmanın temel iddiası ise, etnik sorunlara yönelik olarak "grup hakkı" yaklaşımının, ulus devlet – demokrasi ilişkisini zedelediği ve etnik sorunları çözümsüzlüğe götürdüğü, dolayısıyla "grup hakkı" yerine "bireysel hak" yaklaşımının uygulanmasının gerektiği; uluslararası sistemin ve özellikle AB'nin de "bireysel hak" yaklaşımını tercih etmeye başladığıdır. AB'nin bireysel hakları temel alan yaklaşımı, son olarak Lizbon Antlaşması'nda açık ve güçlü bir şekilde vurgulanmıştır.

Küreselleşme süreci ve uluslararası ilişkilerde meydana gelen gelişmeler doğrultusunda, etnik sorunların 21. yüzyılın en önemli sorunlarından biri haline gelmesi, bu konunun seçilmesinin nedenlerinden biridir. Nitekim dünya genelindeki etnik sorunların, önemli bir oranda terörizm boyutuna varmış olması, etnik sorunların çözümünün terörizmle mücadeleden daha acil ve daha önemli olduğunu, dolayısıyla etnik sorunların etnik terörizm ile birlikte incelenmesinin konuya daha geniş bir bakış açısı getireceğini düşünmemize yol açmıştır. Bu çalışmada, AB'deki etnik terörizmin boyutları, AB resmi raporları esas alınarak ve sayısal veriler üzerinden özetle ortaya konacaktır. Bu bağlamda, çalışmanın birinci bölümünde AB bünyesindeki etnik sorunlar coğrafi bir ayırım ve terörizm boyutuyla sınıflandırılacak; böylece AB'de bireysel hak yaklaşımının Lizbon Antlaşması'nda güçlü bir şekilde vurgulanmasının, AB bünyesindeki etnik sorunlarla ilişkili olduğu tartışılacaktır.

AB politikalarına geçmeden önce ise, grup hakkı ve bireysel hak yaklaşımlarının teorik çerçevesine yer verilmesi uygun olacaktır. Dolayısıyla çalışmanın ikinci bölümünde, grup hakkı yaklaşımının ulus-devlet ve demokrasi ilişkisine neden uygun olmadığı araştırılacak ve bireysel hak yaklaşımının etnik sorunların çözümünde önemi vurgulanacaktır. Bu tartışma bağlamında, azınlık haklarını da içeren normatif boyut, grup haklarının insan hakları şemsiyesi altında da yer alamayacağı iddiasıyla güçlendirilecektir.

Üçüncü bölümde ise, birinci bölümde ortaya konulacak olan etnik sorunlara ilişkin durum ve ikinci bölümde ortaya konulacak olan teorik ve normatif boyuttan

¹ Türkiye'deki (terörizm boyutuna varmış) etnik sorunlar konusu, başka bir çalışma konusu olabilecek derinlikte olduğu için bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Çalışmamızın, analiz edilmeye çalışılacak AB yaklaşımlarından hareketle ve AB – Türkiye ilişkileri bağlamında, Türkiye'deki etnik sorunlarla ilgili yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlaması arzu edilmektedir.

hareketle, AB'nin politikaları irdelenecektir. AB'nin 1999 yılından itibaren her yıl düzenli olarak yayınlanan "AB İnsan Hakları Raporları"nda kullandığı kavramlara ilişkin tercih ve değişimin, son olarak Lizbon Antlaşması'nda vardığı nokta, bu bölümün temel tartışma konusudur. AB'nin kurumsal yapılanması açısından da en güncel ve en önemli belge olan Lizbon Antlaşması, bireysel haklar yaklaşımını da çok açık ve güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Lizbon Antlaşması'na giden süreç ve Antlaşma ile bireysel haklar konusunda getirilen yeniliklerin açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

1. AB'DE ETNİK SORUNLAR VE ETNİK TERÖRİZM

Özellikle milliyetçilik ideolojisinin gelişmesinin ardından, etnik kimliğin önemi artmış, küreselleşme süreci de milliyetçiliğin yayılmasına ve ilginç bir şekilde milliyetçiliğin küreselleşmeye karşı kullanılmasına yol açmıştır. Çok daha eski dönemlerde de var olmakla birlikte, özellikle 20. yüzyılda Avrupa'dan Balkanlara, Latin Amerika'dan Asya'ya, Afrika'dan Orta Doğu'ya kadar dünyanın birçok bölgesinde çeşitli etnik sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların bazıları siyasi çekişme (Macar sorunu), bazıları terörizm (İspanya), bazıları iç savaş (Yugoslavya) ve bazıları da soykırımla (Yahudi soykırımı) sonuçlanmıştır. Bazı etnik sorunlar ise sonuçlanmamış ve halen devam etmektedir. Dünya geneline göz atıldığında ise görülmektedir ki, etnik sorunların tamamı olmasa da büyük bir çoğunluğu (Bask sorunu, Tamil Sorunu, Kuzey İrlanda Sorunu, Korsika Sorunu, Kürt Sorunu, vb.) "terörizm" boyutuna varmaktadır.

Birçok farklı etnik grubun çağlar boyunca bir arada yaşadığı Avrupa coğrafyasında, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile siyasi harita değişmiş ve bu süreçte şaşırtıcı birtakım gelişmeler yaşanmıştır. İlk olarak özellikle Doğu Avrupa'da milliyetçiliğin yeniden doğuşu ve bağımsızlık mücadelesi, askeri çatışmalara ve hatta etnik temizliğe varan iç savaşlara dönüşmüştür. İkinci olarak, bağımsızlık mücadelesi vererek kurulmuş yeni ulus devletler, AB'ye üyelik için aday olmuştur.² Yani ilginç ve diyalektik bir şekilde yeni kurulmuş ulus devletler, Avrupa Birliği ile egemenlik paylaşımını kendi iradeleriyle talep etmişlerdir.³ Üçüncü olarak ise -özellikle Doğu Avrupa'da bu gelişmelerin yaşandığı dönemde- Batı Avrupa'daki ulus devletlerin AB ile bütünleşme süreçleri yavaşlamaya başlamış,⁴ Soğuk Savaş öncesinde Doğu - Batı Blokları arasındaki kutuplaşma temelinde ilerleyen siyasi birlik bu dönemde eksen değiştirmiştir. Nitekim tehdidin ortadan kalkmasıyla beraber Avrupa'nın güvenlik algılaması ve yapılanması da değişmiş, üye ülkelerin pozisyonları ve ilgi alanları da yeniden şekillenmeye başlamıştır. Dördüncü olarak, bu süreç sadece Avrupa'daki ulus devletleri değil, NATO, AGİT gibi Soğuk Savaş dönemine ait kaygılarla kurulmuş olan örgütlerin de kuruluş ve işleyiş amaçlarının sorgulanmasına ve yeniden değerlendirilmesine sebep olmuştur. Beşinci olarak, sadece ulus-üstü entegrasyon değil, ulusal entegrasyon da İspanya,

² Polonya, Slovakya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan 2004'te AB üyesi olmuştur. Hırvatistan 2003'te, Makedonya ise 2005'te AB'ye aday olmuştur.

³ George Handlery, "How to Solve Ethnic Minority Problems in Central and Eastern Europe", *The Brussels Journal*, 01.11.2005.

⁴ Roland Axtmann, *Liberal Democracy into the Twenty-First Century: Globalization, Integration and the Nation-State* (Manchester: Manchester University Press, 1996), 1.

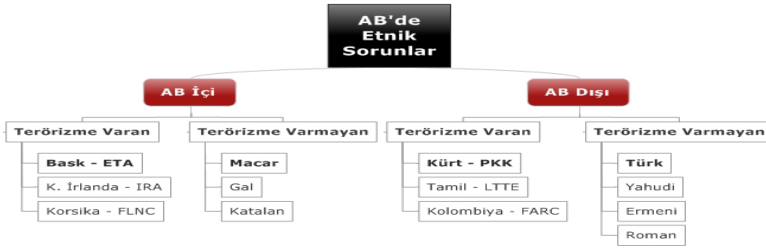
Fransa, Birleşik Krallık gibi ülkelerin siyasi gündeminin merkezine oturmuştur. Bu ülkelerdeki bölgesel ve/veya etnik-milliyetçi hareketler, bölgesel özerklik ve hatta ayrılıkçılık talepleriyle seslerini yükseltmeye başlamıştır/devam etmektedir.

AB bünyesindeki bu etnik sorunlara ek olarak, AB coğrafyası dışındaki bazı etnik sorunlar da AB bünyesinde faaliyet yürütmektedirler. Bu etnik sorunların bir kısmı herhangi bir şiddet hareketini bünyesinde barındırmazken, bazıları ise terörizm boyutuna varan bir şekilde şiddet eylemlerine yönelmiştir. AB'deki etnik sorunları ve boyutlarını daha iyi anlayabilmek için, sınıflandırma yapmanın yararlı olacağı değerlendirilmektedir:

Şekil-1'de de gösterilen AB bünyesindeki bu çeşitli etnik sorunların nedenlerine, tarihsel kökenlerine ve boyutlarına ilişkin tartışmalara, ayrı bir çalışma konusu olabileceği için bu çalışmada yer verilmeyecektir. Şekil üzerinde yapılan bu sınıflandırmanın amacı, AB bünyesinde birçok etnik sorun olduğunu ve bu sorunların farklı coğrafi temelde ve terörizm boyutuyla ele alınabileceğini vurgulamaktır.

AB'de yaşanan bu etnik sorunlarla doğru orantılı olarak, etnik terörist faaliyetler de AB'nin en önemli güvenlik sorunlarından biri haline gelmiştir. Nitekim AB'nin terörizmle mücadelede en önemli kurumlarından biri olan Europol'un ilk olarak 2007'de yayınladığı ve yıllık olarak yayınlamaya devam ettiği "AB – Terörizm Durum ve Eğilim Raporu" da (*Terrorism Situation and Trend Report / TE-SAT*) bu iddiayı destekler nitelikte veriler içermektedir.

Şekil-1: AB'de Etnik Sorunlar

TE-SAT Raporlarında (TE-SAT 2007⁵, TE-SAT 2008⁶, TE-SAT 2009⁷, TE-SAT 2010,⁸ TE-SAT 2011⁹ ve TE-SAT 2012¹⁰), AB bünyesindeki etnik terör örgütleri

⁵ Raporun tam metni için bkz.: "TE-SAT 2007", Erişim tarihi: 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2007.pdf>.

⁶ Raporun tam metni için bkz.: "TE-SAT 2008", Erişim tarihi: 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2008.pdf>.

⁷ Raporun tam metni için bkz.: "TE-SAT 2009", Erişim tarihi: 25.10.2011, https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2009_0.pdf.

⁸ Raporun tam metni için bkz.: "TE-SAT 2010", Erişim tarihi: 25.10.2011, https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2010_0.pdf.

⁹ Raporun tam metni için bkz.: "TE-SAT 2011", Erişim tarihi: 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/te-sat2011.pdf>.

¹⁰ Raporun tam metni için bkz.: "TE-SAT 2012", Erişim tarihi: 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europoltsat.pdf>.

olarak ETA (*Euskadi ta Askatasuna*), IRA (*Irish Republican Army*), FLNC (*Front de Liberation Nationale de la Corse*) ve Resistencia Galega örgütlerinin yanı sıra, PKK ve LTTE (*Liberation Tigers of Tamil Eelam*) örgütleri de sayılmaktadır. Ayrıca son 6 yılda AB genelinde meydana gelen toplam 2.437 terörist saldırının 1.984'ünün (%81'inin) bu etnik terörist örgütler tarafından yapıldığı belirtilmektedir.

Tablo-1: Europol TE-SAT Raporlarına göre AB'de meydana gelen terörist eylemlerin dağılımı

Yıllar	Toplam	Etnik	Dini Esintili	Sol	Sağ	Tekli	Diğer
2006	498	424	1	55	1	0	17
2007	583	532	4	21	1	1	24
2008	515	397	0	28	0	5	85
2009	418	361	1	40	4	2	10
2010	249	160	3	45	0	1	40
2011	174	110	0	37	1	0	26
Toplam	2437	1984	9	226	7	9	202
Yüzde	100,00%	81,41%	0,37%	9,27%	0,29%	0,37%	8,29%

Özetlenen bu gelişmeler ve veriler bağlamında, (i) AB bünyesinde birçok etnik sorun olduğu, (ii) AB bünyesindeki bu etnik sorunların önemli bir bölümünün terörizm boyutuna vardığı, (iii) Europol verilerine göre, AB'nin en önemli ve en büyük terörizm sorununun etnik terörizm olduğu görülmektedir. Bu tespitler, çalışmamızın “etnik sorunların, AB'nin en önemli sorunlarından biri olduğu”na yönelik iddiasını desteklemektedir.

AB, etnik sorunların çözümüne ilişkin üye devletlerin politikalarına doğrudan müdahale etmemiştir. AB'nin üye devletlerdeki etnik sorunları iç politika konusu olarak görmesinin ve AB'nin kurumsal yapılanmasının böyle durumlarda iç politikaya müdahale olarak algılanabilecek girişimlerde bulunmaya müsait olmamasının, bu belirsizliğin başlıca nedeni olduğu değerlendirilmektedir. Yine etnik sorunların Birlik genelinde tartışılmasının AB bütünleşme süreci ve Avrupa kimliğini oluşturma çalışmalarına zarar verme ihtimalinden de kaçınıldığı düşünülebilir. Bu belirsiz yaklaşım, üye ülkelerin etnik sorunlara yönelik olarak birbirinden farklı tercihler yapmasını kolaylaştırmıştır. Üye ülkeler, etnik sorunlar konusuna bazen insan hakları bazen de güvenlik endişeleriyle yaklaşmış; çözüme yönelik olarak da bazen bireysel hakların genişletilmesi bazen de özerk yönetim, anadil eğitimi, siyasi katılım gibi alanlarda grup hakkı boyutuna varan çözümler üretebilmiştir. Ancak ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak tartışılacağı üzere, AB politikalarındaki bu belirsizlik son yıllarda ortadan kalkmaya başlamış ve AB grup hakkı ve bireysel hak tartışmaları bağlamında, bireysel haklardan yana net bir tavır ortaya koymuştur. Grup hakkı ve bireysel hak yaklaşımlarının teorik ve normatif boyutları; ulus devlet ve demokrasi ile ilişkileri aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

2. GRUP HAKKI - BİREYSEL HAK TARTIŞMALARI

2.1. Kuramsal Çerçeve

Eski Yunan politik ve felsefi düşüncesine kadar uzanan demokrasi kavramı,¹¹ öncelikle şehir devletlerde uygulanan bir yönetim şekli olarak, M.Ö. 5. yüzyılda tüm vatandaşların şehir-devlet kanunlarının yapıldığı Meclis'te konuşmaya ve oy vermeye yetkili olduğu Atina'da karşımıza çıkmaktadır.¹² Demokrasinin yayılmaya ve gelişmeye devam ettiği Orta Çağ boyunca¹³ seçimlerin yapıldığı ve meclisin bulunduğu birçok idari birim bulunmaktaydı. Bu yapılar içerisinde egemenliğin kimin tarafından kullanılacağı önemli bir tartışma konusu olmuştur. İktidarın halk tarafından kullanılmasını öngören demokrasilerde, toplumun önde olduğu sosyal demokrasi¹⁴ anlayışına, ilerleyen dönemlerde bireyin önde olduğu liberal demokrasi¹⁵ anlayışı da eklenmiştir.

1648 Westphalia Barış Antlaşması ile başlayan sürecin, yukarıda bahsedilen düşünsel gelişim sürecine önemli katkıları olmuştur. Nitekim Protestanların zaferi ile sonuçlanmış olan Otuz Yıl Savaşları, Westphalia Barış Antlaşması ile bitmiş¹⁶ ve barışı hazırlayan konferans, daha önceki dini nitelikli uluslararası toplantıların aksine, devlet, savaş ve iktidar sorunlarının tartışıldığı laik bir konferans olmuştur. Ayrıca Westphalia Barışı ile Kilise'nin gücü sınırlandırılmış ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun parçalanmış olduğu, uluslararası hukuk bakımından da doğrulanmıştır. Sonuç olarak, bugünkü anlamıyla (belirli kuralara göre hareket eden ve aralarında düzenli ilişkiler bulunan devletlerin oluşturduğu) "uluslararası sistem", Westphalia ile doğmuştur.¹⁷ Bu sürecin etkisiyle ve devamında ortaya çıkan ulus devlet yapısı içerisinde, ulusal sınırlar çizilmiş ve bu belirlenmiş bölge (ulusal sınırlar) içerisinde egemenlik kavramı önem kazanmıştır.¹⁸

Egemenlik kavramından hareketle ve 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren ulus devlet yapısı, aristokratik/elit/ayrıcılık kitleler ve prensliklerin keyfi yönetimine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ve bu bağlamda özgürleştirici bir ideoloji olarak anlaşılmıştır. Özellikle Fransız ihtilalinden sonra, meşru bir hükümetin ulusal self-determinasyon ilkesine dayanması ve ulus ve devletin birbiriyle örtüşmesi

¹¹ Demokrasi kuramı ve tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: David Held, *Models of Democracy* (Cambridge: Polity Press, 2006). Ayrıca Roland N. Stromberg, *Democracy, a short analytical history* (New York: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 1996).

¹² "Vatandaş" kavramının o dönemlerde kapsayıcı değil dışlayıcı bir yoruma sahip olduğu ve kadınların, kölelerin, yabancıların ve 20 yaşından küçük erkeklerin vatandaş olamadığı unutulmamalıdır.

¹³ Orta Çağ'daki düşünsel gelişmeler için bkz.: John Marenbon, *Medieval Philosophy: an historical and philosophical introduction* (New York: Routledge Press, 2007).

¹⁴ Richard Sandbrook ve diğerleri, *Social Democracy in the Global Periphery: Origins, Challenges, Prospects* (New York: Cambridge University Press, 2007), 4-36.

¹⁵ Axtmann, *Liberal Democracy*; 10-35. Ayrıca William E. Scheuerman, *Liberal Democracy and the Social Acceleration of Time* (Maryland: The John Hopkins University Press, 2004).

¹⁶ Antlaşmanın tam metni için bkz.: "Treaty of Westphalia", Erişim tarihi: 26.10.2011. http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp.

¹⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e* (Ankara: İmge Kitabevi Yay., 2006), 98-101.

¹⁸ Christopher Harding ve C.L. Lim, "The Significance of Westphalia: an Archaeology of the International Legal Order", *Renegotiating Westphalia*, ed. C.Harding ve C.L. Lim. (Cambridge: Kluwer Law International, 1999), 1- 24.

gerektiği fikri, siyasi düşünce dünyasına güçlü bir şekilde girmiştir. Bu düşünce tarzının dâhili anlamı “üst seviyede bir kültürel ve sosyal uyum” ve “anayasal bir hükümet”; harici anlamı ise “diğer rakip uluslara karşı ulusal bağımsızlık”tır.¹⁹

19. yüzyılın sonlarına doğru ise ulus devlet ideolojisi özgürleştirici karakterini kaybetmiş ve komşu halklara karşı politik gücünü kullanmaya odaklanmıştır. Ulus devlet ideolojisinin dâhili anlamı olan üst seviyede bir kültürel ve sosyal uyum fikri, homojenleş(tir)me ve asimilasyona dönüşmüştür. Bu dönüşümün altında yatan çeşitli sebeplerden özellikle iki tanesi önem taşımaktadır. İlk olarak, etkili ve modern bir endüstri toplumunun yaratılması ve geliştirilmesi ve geniş bir coğrafyada etkili bir iş bölümü yapılabilmesi için, belirli seviyede kültürel bir homojenliğe ihtiyaç duyulmaktaydı. İkinci olarak etnik ve kültürel birlik/homojenlik, rakip devletlerle devam etmekte olan savaşlarda ulus devletin harici gücünü sağlayabilmesi için bir ön zorunluluk olarak görül-mekteydi.

Dönemin uluslararası konjonktüründe, endüstrileşme kadar emperyalizm de²⁰ azınlık gruplarının, baskın ve/veya egemen ulusal grubun politik prensipleri ve kültürel gelenekleri içerisinde entegre veya asimile edilmesine, dolayısıyla kültürel homojenliğe öncelik vermekteydi. Bu dönemde devam eden politik ve sosyal mücadeleler boyunca, “anayasallık” nosyonu da halk egemenliğine dayalı demokratik hükümet fikri içerisinde genişlemiştir. Ancak rakip devletlere karşı “biz ve onlar” arasındaki kültürel sınırları çizebilmek için, kültürel homojenlik kaygısı önemini korumaya devam etmiştir.

Sonuç olarak, anayasal hükümet fikrine dayanan ulus devlet nosyonu -her ne kadar ayrıcalıklı kişilere/kitlelere karşı özgürleştirici bir ideoloji olarak ortaya çıkmış olsa da- başlangıcından itibaren kültürel homojenlik eğilimi içermektedir. Dolayısıyla, ulus devlet ve demokrasi arasındaki ilişki de bu gerilimden etkilenmektedir.

Özellikle halk egemenliği nosyonu ve vatandaşlık kavramı, ulus-devlet ve demokrasi arasındaki ilişkinin en güçlü noktasıdır. Demokratik ulus devletlerde, bireyler vatandaşlık haklarına sahip olabilmek için, devletin (vatandaş-citizen) ve ulusun (uyruk-national) parçası olmalıdır. Ancak, geçmişte bazı uyruklar cinsiyet, mülkiyet sahipliği, vergi ödeme gibi sebeplerle vatandaşlıktan veya oy kullanma gibi vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmakta iken, bugün de seçme ve seçilme hakkı gibi konularda yaş sınırı gibi nedenlerle her vatandaşın vatandaşlık haklarına doğrudan erişim imkânı olmadığı tartışılmaktadır.²¹ Demokratik prensipler, yönetimden etkilenen herkesin yönetimin bir parçası olması gerektiğini savunurken, ulus devlette halk egemenliği, uyrukların vatandaş olmaları şartıyla kendilerini yönetebilmesi şeklinde kavramsallaş-tırılmaktadır. Yani vatandaşlık (citizenship) uyruktan (nationality) ayrılır. Vatandaşlık ve uyruk arasındaki bu ayrım, liberal demokrasinin politik gerçekliği ile de örtüşmektedir. Bu durum, demokrasi ve ulus devlet arasındaki sistematik bağı da ortaya koymaktadır.

¹⁹ Axtmann, *Liberal Democracy*,3.

²⁰Emperyalizmle ilgili olarak bkz.: David Harvey, *Yeni Emperyalizm* (İstanbul: Everest Yay, 2004). Ayrıca güncel bir tartışma için Michael Hardt ve Antonio Negri, *İmparatorluk* (İstanbul: Devin Yay, 2005).

²¹ Derek B. Heater, *A brief history of citizenship* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004.), 88-120.

Nitekim liberal demokrasi kuramında, demokratik yönetimin ancak egemen ulus devlet tarafından uygulanabileceği öngörülmektedir. Çünkü devlet aygıtı içerisinde politika üretme, yasal düzenleme yapma ve toplumsal kuralların çerçevesini belirleme hakkı halkındır ve bu hak vatandaşlık haklarının kurumsallaşması ve halk egemenliği nosyonuna dayanır.

Halk egemenliği 17. yüzyılda başlayan ve 18. yüzyılda Britanya'ya karşı Amerikan kolonilerinin mücadelesi²² ve Fransız monarşisine karşı başlatılan devrimle²³ devam eden sürecin sonucu olarak monarşik yöneticilerden alınarak, yasal olarak eşit vatandaşlara aktarılmıştır. Eşit vatandaşlar ile devlet arasındaki ilişkide ise, vatandaşların yapısal olarak devletle ilişkilendirildiği üç temel durum öngörülmektedir: Halkın bir parçası olan vatandaş, devlet otoritesinin özel bir öznesi olan vatandaş ve devlet tarafından verilen hizmetlerin bir müşterisi olarak vatandaş.

Yine bu ilişkinin bir parçası olarak liberal demokrasi teorisi, Hobbes tarafından dile getirilen “ortak kararlar ve toplumsal barışın uygulayıcısı olarak devletin zorlayıcı rolünü”,²⁴ Locke tarafından dile getirilen “bireylerin devlete karşı korunması hakkı”²⁵ ile birleştirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla liberal demokrasi kuramı içerisinde refah devleti, eğer bir demokrasi olarak örgütlendi ise kabul görmektedir. Ancak refah devletine yöneltilen başlıca eleştiriler, refah devletinin bireysel sorumluluğu ve girişimciliği aşındırdığı, vatandaşların bireysel mahremiyetini ihlal eden verimsiz ve geniş bir devlet bürokrasisi yarattığı, bireysel tercihleri azalttığı, ekonomik üretkenliğe ve gelişmeye zarar verdiği ve böylece özel sektöre büyümek için ihtiyaç duyduğu yatırımlardan mahrum bıraktığıdır.²⁶ Özellikle 1980'lerden sonraki uluslararası ekonomik ve siyasi gelişmeler nedeniyle, devletin toplumsal sorunların çözümü değil, sebebi olarak görülmeye başlamasının bu algıyı etkilediği değerlendirilmektedir.²⁷

Devletin yapılanması konusunda liberal teoriye 20. yüzyılda getirilen önemli bir eleştiri de, Aristo ve Machiavelli'ye kadar uzanan, özellikle Hannah Arendt²⁸ tarafından güçlü bir şekilde savunulan cumhuriyetçilik ekolünden gelmiştir. Politik faaliyetlerin bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri için gerekli olduğu düşünülen cumhuriyetçi gelenekte, kişinin özgürlüğü sadece kendi kendini yöneten cumhuriyetçi bir toplum formu ile sağlanabilmektedir. Dolayısıyla vatandaşlık, liberal gelenekteki gibi pasif hak sahibi olarak değil, bir kurum ve gururla üstlenilecek bir sorumluluktur. Liberalizm, vatandaşlığı bir dış çerçeve olarak konumlandırırken, cumhuriyetçilik vatandaşlığı hayatın merkezi haline getirir. Liberalizm vatandaşların oluşturduğu toplumu, farklılık temeline dayanan, üyelerinin başka bir yere

²² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Sydney George Fisher, *The Struggle for American Independence* (New York: Books for Libraries Press, 1971).

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Thomas Carlyle, *The French revolution: a history*, (New York: Modern Library, 2002).

²⁴ Hobbes'un devlet kuramı ile ilgili olarak bkz.: Thomas Hobbes, *Leviathan* (Charleston: Forgotten Books, 2008).

²⁵ Locke'in politik görüşleri için bkz.: John Locke, *Political Writings* (Indianapolis: Hackett Publishing, 2003).

²⁶ Axtman, *Liberal Democracy*,44-45.

²⁷ Axtman, *Liberal Democracy*,42-43

²⁸ Hannah Arendt, *Crisis of the Republic* (Orlando: Mariner Books, 1972).

adandığı ve birbirine gevşek bağlarla bağlı bir yapı olarak görürken, cumhuriyetçilik üyelerinin birbirine adandığı ve sıkı örülmüş bir vücut olarak görmektedir.²⁹

Demokratik bir ulus devlette vatandaşlık konusundaki bu yaklaşım ve tartışmalar, bütün vatandaşların evrensel haklara eşit olarak sahip olduğu ayrımcılık yapmama prensibini ortaya çıkarmıştır. Bu evrensel vatandaşlık ideali, bütün insanların vatandaş olarak eşit muamele görmeleri, kanun ve kuralların bireysel veya grup farklılıklarına karşı kör olmaları gerektiğini belirtmektedir; ırk, etnik kimlik, sınıf, cinsiyet veya din farklılıklarının, hak ve görevlerde farklılık yaratmasını reddeder ve insan olarak hepimizin eşit olduğunu vurgular.

Demokrasi, ulus devlet ve vatandaşlık kavramlarını kullanarak yürütülen bu tartışmaya, başta feminizm³⁰ olmak üzere farklı teorik yaklaşımlar bazı eleştiriler getirmektedir. Feminist teorinin kadın hakları temelinde yönelttiği bu eleştiriler, çalışmamız açısından büyük önem arz eden grup hakları ve çok kültürlülük konularını da doğrudan ilgilendirmektedir. Liberal politikada cinsiyet eşitsizliğiyle başa çıkmak için önerilen temel çözüm yolu, ayrımcılığa karşı yasaların yapılması/güçlendirilmesidir. Cinsiyet eşitliği alanındaki yasal düzenleme ve politikalar, liberal bir toplumda cinsiyet, ırk, din gibi özelliklerin ekonomik, sosyal ve politik çıkarları etkilememesini amaçlamaktadır. Bu noktada, feminist teorinin kadınlara yönelik yaklaşımının da etkisiyle grup hakkı bağlamında yeni bir tartışma ortaya çıkmaktadır.

Nitekim Young bazı grupların diğerlerine göre ayrıcalıklı olduğu toplumlarda, farklılıkların göz ardı edilmesi yoluyla özgürlük ve eşitlik vurgusunun yeterli olmayacağını, bu yaklaşımın olumsuz sonuçlar doğuracağını belirtmektedir.³¹ Young ayrıca baskı altındaki grupların politik asimilasyona karşı, grup olarak temsil edilebilme hakkına sahip olmalarını, yetkili kurumlara ve güce ulaşmak için en iyi strateji olduğunu ve toplumsal bir grubun ortak bir kültür tarafından karakterize edildiğini ifade etmektedir. Böyle bir grubun üyeleri benzeri bir yaşam tarzını paylaşmakta ve bu ortak deneyim üyeler arasında özel bir bağ oluşmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla Young, kültür, ortak yaşam tarzı, sosyal ve kişisel bağ ve kimlik kavramlarına vurgu yapmaktadır. Ancak yine Young tarafından bu özelliklere sahip tüm gruplara değil, sadece baskı altındaki gruplara grup hakkı verilmesi gerektiği belirtilmektedir.³² Amerika örneğinde, kadınlar, Afro-Amerikalılar, yerliler, Güney Amerikalı göçmenler, Asya kökenli göçmenler, eşcinseller, işçi sınıfı, fakirler, yaşlılar, zihinsel ve bedensel engelliler baskı altındaki gruplar olarak tanımlanmaktadır. “Beyaz, erkek, heteroseksüel, orta yaşlı, bedensel engeli olmayan, Yahudi olmayan orta ve üst sınıf profesyoneller” ise bu listeden dışlanmaktadır.

Ancak Young tarafından ortaya atılan bu yaklaşımın bir takım açmazları vardır. Öncelikle kesin olarak hangi grupların özel temsili hak ettikleri belirsizdir. İkinci

²⁹ Axtmann, *Liberal Democracy*, 47.

³⁰ Feminist teoriyle ilgili olarak bkz.: S.M. Okin ve Jane Mansbridge, *Feminism*, (Hants: Edward Elgar Pub, 1994) ; Neeru Tandon, *Feminism, a paradigm shift* (New Delhi: Atlantic Pub., 2008).

³¹ Iris M. Young, *Justice and the Politics of Difference* (Princeton: Princeton University Press, 1990), 164.

³² Iris M. Young, “Polity and group difference: a critique of the ideal of universal citizenship”, *Ethics* 99-2 (1989): 261.

olarak Young'ın kimlik üzerine yaptığı vurgu, bireylerin sahip oldukları birden fazla kimlik konusunda açmazlara neden olmaktadır: Siyah, işçi sınıfı mensubu, lezbiyen kadınların grup hakkını kullanacakları temel kimlik ne olacaktır?

Evensel vatandaşlık ideali bağlamında, vatandaşların -bireysel farklılıklarını göz ardı ederek- eşit olmaları düşüncesi, feminist teorinin eleştirileri doğrultusunda bir eşitsizlik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda feminizm, ayrımcılığın önlenmesi için herkesin eşit olmasını değil, farklılıklarına göre muamele görmesini tavsiye etmektedir. Taylor, evrenselcilik ve farklılıklar temelindeki bu iki yaklaşımı değerlendirirken, evrenselcilik yaklaşımının farklılık politikalarını ayrımcılık yasağını ihlal ettiği için eleştirdiğini, buna karşın farklılık politikalarının da evrenselci yaklaşımı insanları tek tipleştirerek hegemon kültürün egemenliğini savunduğunu iddia ettiklerini belirtmektedir. Taylor, bu eleştiriler bağlamında evrenselcilik politikalarının farklılıkları göz ardı ederek veya vurgulayarak bireylere ait biricik kimlikleri baskın kimliklere dönüştürdüğünü ve asimile ettiğini söylemektedir.³³

Kültürel toplulukların heterojen bir yapıya sahip oldukları gerçeği ise, liberalizm açısından sorunludur. Kukathas, kültürel azınlıkların kimliklerini koruma veya sürdürme haklarını ve moral değerlerin kültürel gruplara bağlı olduğu fikrini, grupların, ahlaki ve siyasal ortam içinde değişmeyen, sabit yapılar olmadığı yönündeki sosyolojik gözlem temelinde reddeder.³⁴ Kültürel topluluklar, doğası gereği çevresel şartların da etkisiyle grup sınırlarının esneyebileceği ve grup yapısının değişebileceği bir yapıya sahiptir. Bu değişiklikler, birçok grubun herhangi bir zamanda sergileyebileceği grup içi farklılıkları da etkilemektedir. Dolayısıyla bu tür gruplara özel bazı hakların sağlanması, değişken bir yapıya sahip grupların sabitlenmesine ve değişimin engellenmesine sebep olacaktır. Ayrıca azınlık grupları içerisindeki bazı alt grupların, grubun kültürel yapısını yeniden şekillendirme çabalarını da olumsuz etkileyecektir.³⁵

Özellikle son yıllarda ayrı bir dil, tarih ve geleneğe sahip ulusal ve etnik toplulukların, daha fazla ülkede tanınma ve kültürel kimlikleri için destek istedikleri görülmektedir. Bu talepler, azınlık ve çoğunluk arasında anadil, bölgesel özerklik, politik temsil, eğitim müfredatı, ulusal sembol gibi başlıklar üzerinden tartışma ve hatta çatışmalara sebep olmaktadır. Bu tartışmaların temelinde yer alan azınlıkların genel vatandaşlık haklarının ötesinde grup hakları (siyasi güç, statü veya ayrıcalık) talep etmesi, konumuz açısından önemli ve sorunlu bir noktadır. Üstelik bu taleplerin bölgesel özerklik ve kendi kendini yönetme boyutuna da ulaştığı görülmektedir. Bu tür talepler, azınlık topluluklarının kimliklerini ve kültürlerini ancak bu haklar sayesinde koruyabilecekleri inancına dayanmaktadır.

³³ Charles Taylor, *Multiculturalism and the Politics of Recognition* (Princeton: Princeton University Press, 1992), 36-40.

³⁴ Chandran Kukathas, "Are there any cultural rights?", *The Rights of Minority Cultures*, ed. W.Kymlicka. (Oxford: Oxford University Press, 1995), 232.

³⁵ Kukathas, "Are there any cultural rights?", 230 – 236.

2.2. Azınlık Hakları ve İnsan Hakları Bağlamında Grup Hakkı – Bireysel Hak Tartışması

Grup hakkı ve bireysel hak tartışmalarının, azınlık hakları ve insan hakları ile ilişkisi bağlamında, büyük önem taşıyan iki temel soru bulunmaktadır: (i) Azınlık hakları, bireysel hak mı, yoksa grup hakkı mıdır? (ii) Grup hakları insan haklarının parçası mıdır?

Birinci soru, ikinci sorunun da cevabını etkileyecek niteliktedir. Azınlık haklarının gelişimi ve boyutları incelendiğinde, azınlık haklarının hem bireysel hak hem de grup hakkı olabildiği görülmektedir. Azınlık hakları, iki farklı amaç doğrultusunda ortaya çıkmış haklardır. Birinci tür haklar, azınlık üyesi kişilerin, çoğunluğun yararlandığı haklardan yararlanmasını amaçlamaktadır; ayrımcılık yasağı, kanun önünde eşitlik hakkı gibi haklar bu duruma örnek gösterilebilir. İkinci tür haklar ise, azınlık üyelerinin dil, din, etnik köken gibi çoğunluktan farklı özelliklerini koruyabilmesini amaçlamaktadır;³⁶ anadili kullanma, ibadet özgürlüğü, soykırıma uğramama gibi haklar da bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu bağlamda, azınlık haklarının sadece grup hakkı veya sadece bireysel hak olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmada, azınlık haklarına ilişkin bir genelleme yapmak yerine, azınlık haklarını niteliği açısından incelemenin daha doğru olacağı kabul edilmektedir. Yani bazı azınlık hakları (ayrımcılığa uğramama, kanun önünde eşitlik) bireysel hak, bazı azınlık hakları ise (kendi kaderini tayin hakkı) grup hakkı olarak değerlendirilebilir. Anadilini kullanma, ibadet özgürlüğü gibi haklar, literatürde bazen grup hakkı³⁷ bazen de diğer grup üyelerinin birlikte kullandığı bireysel haklar³⁸ olarak tanımlanmaktadır. Bir devletler hukuku antlaşmasında yer alan ve evrensel geçerlilik iddiasındaki ilk azınlık düzenlemesi olan BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi Madde 27’de de, grup ve bireysel himaye unsurları birlikte yer almaktadır.³⁹

Grup haklarının, insan haklarının parçası olup olmadığı konusu, literatürde son derece tartışmalıdır. Arsava, insan haklarının bireylerin devlete karşı insan olmaları nedeniyle sahip oldukları devredilemez haklar olduğunu belirtirken, herhangi bir grup üyeliğinin dikkate alınmayacağını, dolayısıyla insan haklarının bireysel haklar olduğunu vurgulamaktadır. Ancak azınlık haklarının, azınlıkların kültür, dil ve dinlerinin korunması ve geliştirilmesini içerdiğini, çağdaş devletler hukukunda genel insan hakları düzenlemelerinin bu beklentileri karşılayamadığını, dolayısıyla azınlık himayesinin insan hakları himayesinden öte bir anlamı olduğunu da ifade etmektedir. Arsava bu bağlamda, grup hakkı kavramının kolektif insan hakları anlamına geldiğini belirterek, grup haklarını da insan haklarının parçası olarak değerlendirmekte ve azınlık gruplarının da, azınlık mensupları gibi insan hakları

³⁶ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2005), 208.

³⁷ Peter Jones, “Group Rights”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. E.N. Zalta. Erişim tarihi: 21.04.2012. <http://plato.stanford.edu/archives/win2008/entries/rights-group>.

³⁸ James Nickel, “Human Rights”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. E.N. Zalta. Erişim tarihi: 21.04.2012. <http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/rights-human>.

³⁹ Füsün Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi* (Ankara: A.Ü. SBF Basımevi, 1993), 116.

düzenlemelerinden istifade hakkına sahip olduğunu belirtmektedir.⁴⁰ Kymlicka da azınlık haklarını, insan haklarının parçası olarak değerlendirmenin meşru ve kaçınılmaz olduğuna inanmaktadır.⁴¹ Ancak Nickel, soykırımı uğramama gibi grup haklarından bireylerin yararlandığına dikkat çekerek, hak sahibinin birey olarak görüldüğü bu yaklaşımın daha makul olduğunu ifade etmektedir.⁴²

Nitekim insan haklarına ilişkin en önemli belgelerden biri olan BM İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AB Temel Haklar Şartı'nda da, azınlık haklarının bireysel hak boyutundaki (kanun önünde eşitlik, ayrımcılık yasağı gibi) maddelere rağmen, grup hakkı boyutunda hiçbir düzenlemeye yer verilmediği görülmektedir. Başka bir anlatımla, insan haklarına ilişkin uluslararası alginın ve uluslararası belgelerin, grup haklarını insan haklarının parçası olarak görmediği değerlendirilmektedir. Sözen ve Ayten de,

“insan haklarını kolektif ya da grup hakları şeklinde değerlendiren görüşlere karşı çıkararak, hakların öznesini doğrudan ‘insan’ kabul eden, kültürel ve insani farklılıkları haklarla teminat altına alan ve hakları birer pratik/bireylerin somut talebi olarak gören yaklaşım”ı

savunmaktadır.⁴³ Bu çalışmada da grup haklarının, grup üyeliğinin hakka erişim için zorunluluk olması nedeniyle, bütün insanların doğuştan sahip olduğu haklar olduğu kabul edilen evrensel insan hakları yaklaşımıyla uyum göstermediği ve dolayısıyla grup haklarının insan haklarının parçası olamayacağı kabul edilmektedir.

3. BİREYSEL HAK YAKLAŞIMININ İZDÜŞÜMLERİ VE LİZBON ANTLAŞMASI

Yukarıda ayrıntılı olarak tartışılan kuramsal çerçevenin, AB'nin yaklaşımı ile de örtüştüğü görülmektedir. Bu örtüşme hem -grup hakkı ve bireysel hak tartışmaları bağlamında- birey hakkının tercih edilmesi hem de sadece bireysel hakların insan haklarının parçası olarak görülmesinde ortaya çıkmaktadır.

AB'nin bu yaklaşımı zaman içerisinde netleştirdiği, AB raporlarında kullanılan kavramlarda dahi görülmektedir. 1999 yılından beri yıllık olarak yayınlanan (toplam 13) “AB İnsan Hakları Raporları”nda sırasıyla “azınlıklar” (1999⁴⁴ ve 2000⁴⁵ raporları),

⁴⁰ Arsava, *Azınlık Kavramı*, s.33.

⁴¹ Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi* (İstanbul: Ayrıntı Yay, 1998), 32.

⁴² Nickel, “Human Rights”, Erişim tarihi: 21.04.2012.
<http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/rights-human>.

⁴³ Edibe Sözen, Adem Ayten ve Murat İri (ed.), *İnsan Hakları, Bir Gündelik Hayat Pratiği* (İstanbul: Alfa Yay 2006), 4.

⁴⁴ “European Union Annual Report on Human Rights, 1998/1999” Erişim tarihi: 07.12.2011.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR1999EN.pdf>.

⁴⁵ “European Union Annual Report on Human Rights, 2000” Erişim tarihi: 07.12.2011.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/2000en.pdf>.

“azınlıklara mensup bireyler” (2001⁴⁶, 2002⁴⁷, 2003⁴⁸, 2004⁴⁹, 2005⁵⁰ ve 2006⁵¹ raporları) ve “azınlıklara mensup birey hakları” (2007⁵², 2008⁵³, 2009⁵⁴, 2010⁵⁵ ve 2011⁵⁶ raporları) şeklinde bir kavramsallaştırmaya gidilmiş olması da, bu değişimi yansıtan önemli bir ayrıntıdır. AB’nin söylem olarak da, grubu değil bireyi özne olarak görmeye başlaması “azınlıklar, azınlıklara mensup bireyler, azınlıklara mensup birey hakları” kavramlarındaki değişim ve dönüşümde ifade bulmaktadır. Üstelik bu kavramsal gelişimin, “insan hakları” ile ilgili bir raporda yaşanması da önemli ve değerli bir ayrıntıdır.

AB’de bireysel hak yaklaşımının tercih edilmeye başladığını gösteren bu gelişmeler, 13 Aralık 2007’de imzalanan ancak 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girebilen Lizbon Antlaşması ile çok güçlü bir şekilde ortaya konulmuştur.

AB kurumlarını ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden yapılandırma amacıyla görüşmeler 2001 yılında başlamış ve Avrupa Anayasası Kurucu Antlaşması taslağı hazırlanmıştır. Ancak bu metnin Fransız ve Hollandalı seçmenler tarafından reddedilmesi üzerine, Lizbon Antlaşması hazırlanmıştır. 2008 yılı sonuna kadar tüm üye ülkelerce onaylanması beklenen Antlaşma, İrlandalı seçmenler tarafından 2008 yılında reddedilmiş, 2009 yılındaki ikinci referandumda ise kabul edilmiştir. Bu gelişmelerin ardından Lizbon Antlaşması 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵⁷ Antlaşma’nın AB’yi merkezileştir-diği ve ulusal seçmenlerin gücünü ve önemini azaltarak demokrasiyi zayıflattığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır.⁵⁸

⁴⁶ “European Union Annual Report on Human Rights, 2001” Erişim tarihi: 07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2001EN.pdf>.

⁴⁷ “European Union Annual Report on Human Rights, 2002” Erişim tarihi: 07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2002EN.pdf>.

⁴⁸ “European Union Annual Report on Human Rights, 2003” Erişim tarihi: 07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2003EN.pdf>.

⁴⁹ “European Union Annual Report on Human Rights, 2004” Erişim tarihi: 07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/ENHR2004.pdf>.

⁵⁰ “European Union Annual Report on Human Rights, 2005” Erişim tarihi: 07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsupload/hren05.pdf>.

⁵¹ “European Union Annual Report on Human Rights, 2006” Erişim tarihi: 07.12.2011. http://www.eu-un.europa.eu/documents/en/070123_EU.pdf.

⁵² “European Union Annual Report on Human Rights, 2007” Erişim tarihi: 07.12.2011. http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/report07_en.pdf.

⁵³ “European Union Annual Report on Human Rights, 2008” Erişim tarihi: 07.12.2011. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st14146-re02_en08.pdf.

⁵⁴ “European Union Annual Report on Human Rights, 2009” Erişim tarihi: 07.12.2011. http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2009_hr_report_en.pdf.

⁵⁵ “European Union Annual Report on Human Rights, 2010” Erişim tarihi: 07.12.2011. http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/annual_hr_report_2010_en.pdf.

⁵⁶ “EU Human Rights and Democracy in the World” Erişim tarihi: 10.07.2012. http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2011_hr_report_en.pdf

⁵⁷ Lizbon Antlaşmasının tam metni için bkz.: “Treaty of Lisbon” Erişim tarihi: 20.12.2011. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/cg00014_en07.pdf.

⁵⁸ Lizbon Antlaşmasının içeriğine ve onaylanma sürecine ilişkin eleştiri ve ayrıntılı bir değerlendirme için bkz.: Jens-Peter Bonde, *From EU Constitution to Lisbon Treaty*, Foundation for EU Democracy Pub., 2009. Erişim tarihi: 20.12.2011. http://www.ffeud.eu/uploads/file/fromConstTreaty-20_07_2009.pdf.

Lizbon Antlaşması ile Maastricht Antlaşması (1992)⁵⁹ ve Roma Antlaşması (1957)⁶⁰ yeniden düzenlenmiş ve AB'nin kurumsal yapısı büyük ölçüde yeniden tasarlanmıştır. Antlaşma'nın amacı, “Birlik'in demokratik meşruiyetini ve etkinliğini güçlendirmek, çalışmalarındaki uyumu geliştirmek için Amsterdam Antlaşması (1997) ve Nice Antlaşması (2001) ile başlayan süreci bitirmek” olarak belirtilmektedir.⁶¹

Antlaşma ile getirilen en önemli değişiklikler şunlardır:

1. Bakanlar Konseyi'ndeki birçok politik konuya ilişkin karar alma sürecinin oybirliği yerine çifte oyçokluğu⁶² ilkesine dayandırılması,
2. AB Parlamentosunun güçlendirilmesi,
3. AB'nin tüzel kimliğinin güçlendirilmesi ve üç sütunlu yapının birleştirilmesi,
4. Belli bir süre görev yapacak AB Konseyi Başkanı⁶³ ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi⁶⁴ pozisyonlarının oluşturulması,
5. AB Temel Haklar Şartı'nın⁶⁵ yasal bağlayıcılığı olan bir belge olarak kabul edilmesi.

Antlaşma'ya ilişkin yukarıda açıklanan genel çerçevenin ardından, Antlaşma'nın çalışmamız açısından önem taşıyan noktalarını vurgulamak uygun olacaktır:

İlk olarak, Antlaşma ile AB politikalarının belirlenmesi ve uygulanması sürecinde AB vatandaşlarının bireysel pozisyonu güçlendirilmiştir:

1. Lizbon Antlaşması ile Parlamento'nun güçlendirilmiş olması (Konsey'in teklifi üzerine Komisyon başkanını seçme yetkisi gibi),⁶⁶ Parlamento seçiminde oy kullanan AB vatandaşlarının demokratik katılım sürecinde

⁵⁹ Lizbon Antlaşması ile değiştirilen Maastricht (Treaty on European Union) Antlaşmasının son ve tam metni için bkz.: “Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union”, Erişim tarihi: 21.12.2011. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st06/st06655.en08.pdf>.

⁶⁰ Lizbon Antlaşması ile Roma Antlaşmasının resmi adı olan “Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması” (The Treaty establishing the European Community), “Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma” (Treaty on the Functioning of the European Union) olarak değiştirilmiştir. Antlaşmasının son ve tam metni için bkz.: “Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union” Erişim tarihi: 21.12.2011. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st06/st06655.en08.pdf>.

⁶¹ Lizbon Antlaşması, Giriş bölümü, paragraf-1, s.3.

⁶² Bu kapsamda alınacak kararlar (i) AB Konseyi üyelerinin en az %55 desteğini almalı, (ii) kararı destekleyen üyeler, AB vatandaşlarının en az %65'ni temsil etmelidir.

⁶³ 19 Kasım 2009'da dönemin Belçika Başbakanı Herman Van Rompuy, AB Konseyi Başkanı olarak seçilmiştir.

⁶⁴ 19 Kasım 2009'da İngiliz politikacı Catherine Ashton, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi olarak seçilmiştir.

⁶⁵ Şartın tam metni için bkz.: “Charter Of Fundamental Rights of the European Union”, Erişim tarihi: 20.12.2011. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>.

⁶⁶ Lizbon Antlaşması, M.1-18/7.

daha etkin olmaları ve kullandıkları oyun AB'nin kurumsal ve politik işleyişinde daha önemli olmasını sağlamıştır.

2. AB vatandaşları, bir milyon imza toplanması halinde Komisyon'dan yasa teklifinde bulunmasını isteme hakkına sahiptir.⁶⁷ Avrupa Vatandaşlık Girişimi (European Citizens' Initiative) olarak adlandırılan bu düzenlemenin nasıl uygulanacağına ilişkin tartışmalar sonucunda, 16 Şubat 2011 tarih ve 211/2011 sayılı "Avrupa Vatandaşlık Girişiminin Uygulanmasına İlişkin Düzenleme" ile –1 Nisan 2012'den itibaren geçerli olmak üzere– en az 7 Avrupa Birliği ülkesinden 1 milyon vatandaşın imza toplayarak, Komisyon'a yasal düzenleme teklifi hazırlama çağrısı yapma imkânı getirilmiştir.⁶⁸ Lizbon Antlaşması'nın en önemli düzenlemelerinden biri olan Avrupa Vatandaşlık Girişimi ile bireylerin politika yapım sürecine doğrudan katılması amaçlanmaktadır.⁶⁹ 10 Temmuz 2012 itibari ile, hayvan hakları, siyasi katılım, sağlık, iletişim gibi alanlarda Komisyon tarafından kabul edilen ve imzaya açılan toplam yedi adet girişim bulunmaktadır.⁷⁰ 3 ay gibi kısa bir süre içinde Avrupa Vatandaşlık Girişimi'ne böylesine yoğun bir ilgi gösterilmiş olması, AB kurumsal yapısını, AB müktesebatını ve Avrupa vatandaşlığı normunu etkileyebilecek önemli bir gelişmedir.
3. Antlaşma, vatandaşlar, STK'lar ve (başta Komisyon olmak üzere) AB kurumları arasındaki iletişimin önemini kabul etmektedir.⁷¹ Bu yaklaşımın, AB vatandaşları ve STK'larının AB politikalarının belirlenmesinde rolünü güçlendireceği değerlendirilmektedir.
4. Antlaşma ile Bakanlar Konseyi'nin AB mevzuatıyla ilgili tartışma ve oy-lama yapılacak toplantılarının kamuya açık olması karara bağlanmıştır.⁷² Bu karar ile Konsey çalışmalarının daha şeffaf olması sağlanmış, sivil toplum ve medyanın da toplantıları izlemesine ve kamuoyu oluşturmalarına olanak verilmiştir.
5. Antlaşma ile AB vatandaşlığı, ulusal vatandaşlığın yerine geçmeden fakat ulusal vatandaşlığa ek olarak desteklenmektedir.⁷³ Vatandaşlık kavramının önemini arttıran bu yaklaşımın, belli etnik veya dini grupları değil, bireyi ve bireysel girişimleri desteklemesi de, grup hakkı yaklaşımından bireysel hak yaklaşımına doğru dönüşümü destekleyen önemli bir ayrıntıdır.

⁶⁷ Lizbon Antlaşması, M.1-12.

⁶⁸ "Guide to the European Citizens' Initiative",

http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/citizens_initiative/docs/guide_eci_en.pdf, 10.07.2012.

⁶⁹ Avrupa Vatandaşlık Girişimi ile ilgili eleştiri, tartışma ve değerlendirme için bkz.: Edward Best ve Frank Lambermont, "Citizen Involvement in EU Policies: Impossible Dream or Work in Progress?", *Eipascop*, 2011/01, s.11-15.

⁷⁰ "Open initiatives" Erişim tarihi: 10.07.2012. <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/ongoing>.

⁷¹ Lizbon Antlaşması, M.1-12.

⁷² Lizbon Antlaşması, M.1-17.

⁷³ Lizbon Antlaşması, M.1-12.

İkinci olarak, Antlaşma ile Europol ve Eurojust'ın AB genelindeki çalışmalarının ve ulusal adli ve polis birimleriyle işbirliğinin önemi vurgulanmıştır.⁷⁴ Bu vurgu, güvenlik konusu bağlamında terörle mücadelenin operasyonel ve yasal zeminine verilen önemi de göstermektedir. Yukarıda açıklandığı üzere, AB bünyesindeki etnik sorunların önemli bir kısmının terörizm boyutuna varmış olması ve etnik terörizmin AB'nin en önemli terörizm sorunu haline gelmesi nedeniyle, Lizbon Antlaşması'ndaki adli ve polisye işbirliği vurgusu önemli bir ayrıntıdır.

Üçüncü olarak, Antlaşma ile AB Temel Haklar Şartı yasal bağlayıcılığı olan bir belge statüsüne kavuşmuştur.⁷⁵ AB Temel Haklar Şartı üç açıdan önem taşımaktadır:

1. 2000 yılında hazırlanan Temel Haklar Şartı, genel olarak bireyi ve bireysel hakları, güçlü bir şekilde göz önünde bulundurmaktadır. Nitekim Şart'ın giriş bölümünde de, Birlik'in insan onuru, özgürlük, eşitlik ve yardımlaşma gibi evrensel değerler üzerine kurulduğu; demokrasi ve hukukun üstünlüğü prensiplerine dayandığı; bireyin, Birlik çalışmalarının merkezinde yer aldığı belirtilmektedir.⁷⁶
2. Özgürlükler (Freedoms), Eşitlik (Equality), Dayanışma (Solidarity), Vatandaş Hakları (Citizens' Right) ve Adalet (Justice) bölümlerinden oluşan Şart, özel hayata saygı (madde-7), kişisel bilgilerin korunması (madde-8), eğitim hakkı (madde-14), ayrımcılığın yasaklanması (madde-21), kültürel, dinsel ve dilsel farklılığa saygı (madde-22), kadın erkek eşitliği (madde-23) gibi bireysel hakları genişleten ve/veya koruyan hükümler içermektedir.
3. Lizbon Antlaşması öncesinde insan hakları alanında Avrupa Konseyi, BM ve AGİT gibi örgütler tarafından hazırlanan yasal çerçeveyi kabul etmekte olan AB, Lizbon Antlaşması ile ilk defa insan hakları konusunda hazırlanmış bir AB belgesini (AB Temel Haklar Şartı), bağlayıcılığı olan bir metin olarak kabul etmiştir. Bundan böyle, AB Temel Haklar Şartı, AB organları ve AB üye devletleri için yasal bağlayıcılığı olan bir belgedir ve Şart'ta yer alan temel hakların korunması, ulusal mahkemeler ve AB Adalet Divanı'nın (ABAD) da sorumluluğundadır. Şart'ın ihlali iddiasıyla ilgili olarak açılacak davaların ve verilebilecek kararların, insan hakları alanında özgün bir içtihat yaratacağı öngörülmektedir.

Dördüncü olarak, Lizbon Antlaşması ile AB'nin "insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup birey haklarını da içeren insan haklarına saygı" değerleri üzerine kurulduğu belirtilmektedir.⁷⁷ Maastricht Anlaşmasının eski metninde de yer alan⁷⁸ ve Lizbon Antlaşması ile

⁷⁴ Lizbon Antlaşması, M.1-12, M.2-67,68.

⁷⁵ Lizbon Antlaşması, M.1-8.

⁷⁶ AB Temel Haklar Şartının tam metni için bkz.: "Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01)" Erişim tarihi: 10.07.2012.

http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

⁷⁷ Lizbon Antlaşması, M.1-3.

⁷⁸ Maastricht Antlaşması, Article -2.

de korunan azınlıklara mensup birey haklarının AB değerleri arasında sayılması, çalışmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Yine bir diğer önemli vurgu da, “azınlıklara mensup birey haklarını da içeren insan hakları” kavramında görülmektedir. Çalışmamızla da paralellik gösteren bu kavramsal yaklaşım, AB’nin grup haklarını değil, bireysel hakları insan haklarının parçası olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.⁷⁹

Beşinci olarak, AB’nin dış ilişkilerinde “AB değerlerini göz önünde bulundurarak hareket edeceği” vurgulanmaktadır.⁸⁰ Başka bir anlatımla, AB “azınlıklara mensup birey haklarını da içeren insan haklarına saygı” ilkesini, dış ilişkilerinde göz önünde bulunduracaktır. Lizbon Antlaşması’ndaki bu maddenin, bireysel haklar konusunda uluslararası düzeyde gelişmeleri tetikleme ihtimali bulunmaktadır. Nitekim küresel bir aktör olma iddiasındaki AB’nin, AB’ye üye ve aday ülkelerin yanı sıra ve AB’nin coğrafi ve politik boyutlarının da ötesinde, tüm dış ilişkilerinde “bireysel haklar” konusunu göz önünde bulundurması önemli bir etki yaratabilecektir. Ancak Aralık 2009 tarihli Lizbon Antlaşması’ndaki bu vurgunun, AB’nin dış ilişkilerine etkisini analiz etmek için henüz erken olduğu değerlendirilmektedir.

Özetle, AB geçmişte grup hakkı ve bireysel hak yaklaşımları arasında net bir tercih yapmamış, ancak 2000’li yıllardan itibaren bireysel haklara doğru bir değişim içerisinde olmuş, son olarak Lizbon Antlaşması ile bu tercihini çok güçlü bir şekilde ortaya koymuştur.

Çalışmanın bütünlüğü açısından büyük önem taşıyan en önemli soru, AB’nin bireysel haklar yönündeki tercihinin ne tür sonuçları olacağıdır? Bu soruya net bir cevap vermek için -Lizbon Antlaşması’nın yürürlüğe girmesinin üzerinden çok kısa bir süre geçmiş olması nedeniyle- henüz çok erken olduğu görülmektedir. Ancak AB politikalarındaki gelişim, hem AB üye ülkelerin hem de AB’ye aday ülkelerin politikalarını etkileyecektir. Bireysel hakların gelişmesi ise, grup yapısını etkileyecek ve hatta bireylerin, grup hakkına ihtiyaç duymamasını sağlayabilecektir. Temel Haklar Şartı gibi, hakları özünde bireylere veren uluslararası belgelere ilişkin hukuk içtihatlar da bu dönüşümün niteliğini belirleyecektir. Grup haklarına ilişkin evrensel bir uluslararası hukuk belgesinin olmaması, (grup haklarının, belirli gruplara, belirli belgelerle ve belirli haklar çerçevesinde verilmesi) bu konuya ilişkin hukuki gelişmelerin sınırlı boyutta kalacağını düşündürmektedir.

SONUÇ

Çalışmada da vurgulandığı üzere, AB bünyesindeki etnik sorunların hem coğrafi yaygınlığı hem de şiddet ve terörizm boyutlarına varmış olması, AB politikalarının önemini daha da artırmaktadır. Ancak AB’nin, 2000’li yıllara kadar etnik sorunların çözümüne ilişkin belirli bir politika izlememesi ve bu konuyu daha çok üye devletlerin iç politika konusu olarak görmesi, AB bünyesindeki etnik sorunların farklı yönlerde gelişmesine neden olmuştur. Etnik grupların talepleri ve sorunların çözümü bağlamında yürütülen grup hakkı ve bireysel hak tartışmalarının da yoğunlaştığı 2000’li yıllardan itibaren ise, AB’nin insan hakları perspektifin-

⁷⁹ Lizbon Antlaşması, ilerleyen bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

⁸⁰ Lizbon Antlaşması, M.1-4/5.

den bir bakış açısıyla bireysel hak yaklaşımına doğru yakınlaştığı görülmektedir.

AB'nin son dönemlerde açık bir şekilde bireysel hak yaklaşımını tercih etmesi, özellikle 2009 tarihli Lizbon Antlaşması ile ifade bulmaktadır. Lizbon Antlaşması'nın içeriği ve retoriği, bu çalışmanın kuramsal çerçevesi açısından da son derece değerlidir. Lizbon Antlaşması ile “azınlıklara mensup birey haklarını da içeren insan haklarına saygı ilkesinin AB'nin kurucu değerlerinden biri” olarak belirtilmiştir. Lizbon Antlaşması'ndaki bu vurgu, üç açıdan önemlidir. İlk olarak, birey haklarının AB değerleri arasında sayılması, AB'ye üye ve aday ülkeleri ve bu ülkelerin ulusal politikalarını da etkileyecek niteliktedir. İkinci olarak, grup haklarının değil birey haklarının AB kurucu değerleri arasında sayılması, AB'nin grubu değil bireyi özne olarak gördüğünü ilan etmektedir. Bu ifade, bireysel hak yaklaşımının önemini de arttırmaktadır. Üçüncü olarak da, bireysel hakların insan haklarının parçası olarak ifade edilmesi, bu çalışmada da tartışılan “grup hakkı insan hakkı mıdır?” sorusuna, AB'nin olumsuz cevap verdiğini göstermektedir. Çalışmamızda da kabul edilen bu yaklaşım, etnik sorunların çözümü için insan hakları perspektifinden bir bakış açısının önemini de arttırmaktadır.

AB pratiği üzerinden tartışılan grup hakkı – bireysel hak yaklaşımları bağlamında, grup haklarının insan hakları şemsiye altında değerlendirilemeyecek olması, etnik sorunların çözümü için grup hakkı taleplerinin, karşılanması zorunlu olmayan talepler olduğunu göstermektedir. (Ancak unutulmamalıdır ki, bireysel haklar insan haklarının parçasıdır.) Nitekim tüm insanların doğuştan sahip olduğu evrensel insan haklarının parçası olarak görülemeyen grup hakları, demokrasi kuramı ile de örtüşmemektedir.

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde tartışıldığı üzere, etnik, kültürel, vb. grupları heterojen yapılar olarak görmek sosyal gerçekliğe uygun değildir. Ayrıca bir hakka erişimi grup üyeliği şartına bağlamak, bireyin gruptan ayrılma, grubu terk etme ihtimalini de zorlaştırmaktadır. Buna ek olarak, grup içerisindeki alt grupların grup yönetimini elde etmesi ve grubun dönüşmesi gibi grup dinamizmine olumsuz etkileri olabilecektir. Dolayısıyla grup hakları, grupları statik birer yapıya dönüştürerek, grup gelişimini de engelleme/yavaşlatma riski taşımaktadır. Demokratik bir devlet, ırk, dil, din, cinsiyet, cinsel tercih gibi konularda, ayrımcılık yapmama ve eşitlik ilkeleri bağlamında bireyi özne olarak, farklılıklara karşı kör olmalıdır.

Bu bağlamda, etnik sorunların ortaya çıkardığı beklentiler ve taleplerin grup hakları ile değil, bireysel hakların genişletilmesi yoluyla karşılanması gerektiğine inanılmaktadır. Bu yaklaşım, ulus devlet ve demokrasinin işlerliği açısından da sağlıklı olacaktır. Dolayısıyla uluslararası hukuka uygun anlaşmalarla azınlık statüsü elde etmiş gruplar, bazen grup hakkı boyutuna da varan azınlık haklarını kullanmaya ve korumaya devam etmeli, ancak hukuki statüye sahip yeni azınlık gruplarının oluşmaması için, bireysel haklar genişletilmelidir. AB politikalarının ve özellikle Lizbon Antlaşması'nın da, bu kuramsal çerçeveye uyumlu olarak, hem bireysel haklar konusuna hem de ırkçılık ve ayrımcılık yasağı, eşitlik ilkesi gibi bireysel hakları insan hakları çerçevesinde destekleyen konulara vurgu yaptığı görülmektedir.

Son olarak, Lizbon Antlaşması ile azınlıklara mensup birey haklarını da içeren

insan haklarına saygı ilkesinin, AB'nin dış ilişkilerinde göz önünde bulunduracağının belirtilmesi, uluslararası ilişkileri ve bireysel haklar konusunda uluslararası düzeyde meydana gelebilecek gelişmeleri/tartışmaları etkileyebilecektir. Bu etki, hem AB'ye üye ve aday ülkeler seviyesinde hem de AB'nin küresel düzeydeki etkisiyle doğru orantılı olarak uluslararası sistemin genelinde görülebilecektir.

KAYNAKÇA

Arendt, Hannah. *Crisis of the Republic*. Orlando: Mariner Books, 1972.

Arsava, Füsün. *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*. Ankara: A.Ü. SBF Basımevi, 1993.

Axtmann, Roland. *Liberal Democracy into the Twenty-First Century: Globalization, Integration and the Nation-State*. Manchester: Manchester University Press, 1996.

Best, Edward ve Frank Lambermont. "Citizen Involvement in EU Policies: Impossible Dream or Work in Progress?", *Eipascope*, 2011/01. Brüksel: EIPA Pub., 2011.

Bonde, Jens-Peter. *From EU Constitution to Lisbon Treaty*. Foundation for EU Democracy Pub., 2009. Erişim tarihi: 20.12.2011.http://www.ffeu.eu/uploads/file/fromConstTreaty-20_07_2009.pdf.

Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union. Erişim tarihi:21.12.2011.<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st06/st06655.en08.pdf>.

Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union. Erişim tarihi:21.12.2011.<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st06/st06655.en08.pdf>.

Charter Of Fundamental Rights of the European Union. Erişim tarihi:21.12.2011.<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>.

Carlyle, Thomas. *The French Revolution: A History*, New York: Modern Library, 2002.

European Union Annual Report on Human Rights, 1998/1999. Erişim tarihi:07.12.2011.

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR1999EN.pdf>.

European Union Annual Report on Human Rights, 2000. Erişim tarihi:07.12.2011.<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/2000en.pdf>.

European Union Annual Report on Human Rights, 2001. Erişim tarihi:07.12.2011.<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2001EN.pdf>.

European Union Annual Report on Human Rights, 2002. Erişim tarihi:07.12.2011.<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2002EN.pdf>.

- European Union Annual Report on Human Rights, 2003. Erişim tarihi:07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2003EN.pdf>.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2004. Erişim tarihi:07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/ENHR2004.pdf>.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2005. Erişim tarihi:07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsupload/hren05.pdf>.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2006. Erişim tarihi:07.12.2011. http://www.eu-un.europa.eu/documents/en/070123_EU.pdf.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2007. Erişim tarihi:07.12.2011. http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/report07_en.pdf.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2008. Erişim tarihi:07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st14146-re02.en08.pdf>.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2009. Erişim tarihi:07.12.2011. http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2010_hr_report_en.pdf.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2010. Erişim tarihi:07.12.2011. http://www.eeas.europa.eu/human_rights/docs/2011_hr_report_en.pdf.
- Fisher, Sydney George. *The Struggle for American Independence*. New York: Books for Libraries Press, 1971.
- Handlery, George. "How to Solve Ethnic Minority Problems in Central and Eastern Europe", *The Brussels Journal*, 01.11.2005.
- Harding, Christopher ve Lim, C.L. "The Significance of Westphalia: an Archaeology of the International Legal Order", *Renegotiating Westphalia* (ed. C.Harding ve C.L. Lim). Cambridge: Kluwer Law International, 1999.
- Hardt, Michael ve Antonio Negri. *İmparatorluk*. İstanbul: Devin Yay., 2005.
- Harvey, David. *Yeni Emperyalizm*. İstanbul: Everest Yay., 2004.
- Heater, Derek B. *A brief history of citizenship*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004.
- Held, David. *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2006.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Charleston: Forgotten Books, 2008.
- Nickel, James. "Human Rights", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (ed. E.N. Zalta). Erişim tarihi: 21.04.2012. <http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/rights-human>.
- Kukathas, Chandran. "Are there any cultural rights?", *The Rights of Minority Cul-*

tures. Oxford: Oxford University Press, 1995.

Kymlicka, Will. Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

Locke, John. *Political Writings*, Indianapolis: Hackett Publishing, 2003.

Marenbon, John. *Medieval Philosophy: an historical and philosophical introduction*. New York: Routledge Press, 2007.

Okin, S. M. ve Jane Mansbridge. *Feminism*, Hants: Edward Elgar Publication, 1994.

Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.

Peter, Jones. "Group Rights", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.(ed. E.N. Zalta). Erişim tarihi: 21.04.2012. <http://plato.stanford.edu/archives/win2008/entries/rights-group>.

Sandbrook, Richard ve diğerleri. *Social Democracy in the Global Periphery: Origins, Challenges, Prospects*. New York: Cambridge University Press, 2007.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınevi, 2006.

Scheurman, William E. *Liberal Democracy and the Social Acceleration of Time*. Maryland: The John Hopkins University Press, 2004.

Stromberg, Roland N. *Democracy, a short analytical history*. New York: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 1996.

Sözen, Edibe ve diğerleri (ed.), İnsan Hakları, Bir Gündelik Hayat Pratiği. İstanbul: Alfa Yayınları, 2006.

Tandon, Neeru. *Feminism, a paradigm shift*. New Delhi: Atlantic Pub., 2008.

Taylor, Charles. *Multiculturalism and the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press, 1992.

TE-SAT 2007, erişim tarihi 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2007.pdf>.

TE-SAT 2008, erişim tarihi 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2008.pdf>.

"TE-SAT 2009, erişim tarihi 25.10.2011, https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2009_0.pdf.

TE-SAT 2010, erişim tarihi 25.10.2011, https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2010_0.pdf.

TE-SAT 2011, erişim tarihi 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/te-sat2011.pdf>.

TE-SAT 2012, erişim tarihi 01.05.2012, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europoltsat.pdf>.

Treaty of Westphalia, erişim tarihi 26.10.2011. http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp,

Treaty of Lisbon, erişim tarihi 20.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/cg00014.en07.pdf>.

Young, Iris M. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press, 1990.

Young, Iris M., "Polity and group difference: a critique of the ideal of universal citizenship", *Ethics*. Vol.99, No:2, 1989.,